

УДК 811.112.2'373.421

Суддя А. М.

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНА ОСНОВА МОДЕЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНОГО АСПЕКТА ЗНАЧЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ-ПРИКМЕТНИКІВ

В статті розглянуто проблеми моделювання значення прикметників, пов'язані з їхнім функціонуванням як контекстуальних синонімів. Увагу приділено співвідношенню контекстуальних синонімів-прикметників із текстовими смислами.

Ключові слова: контекстуальні синоніми-прикметники, конотація, логічний аналіз.

В статье рассматриваются проблемы моделирования значения прилагательных, связанные с их функционированием в качестве контекстуальных синонимов. Внимание уделено соотношению контекстуальных синонимов-прилагательных с текстовыми смыслами.

Ключевые слова: контекстуальные синонимы-прилагательные, коннотация, логический анализ.

The article deals with approaches to the modelling of the adjective meaning with respect to their functioning as contextual synonyms. An attention to the correlation between contextual adjective synonyms and text senses is paid.

The keywords: contextual adjective synonyms, connotation, logical analysis.

Проблема семантичної ємності прикметника закладена у визначенні, оскільки інтенціонал є сукупність ознак, у той час як прикметник саме ознаку і позначає. Пошук спільних обсягів значення контекстуальних синонімів ускладнюється слабкою придатністю прикметників до компонентного аналізу, оскільки в семантиці першого присутні потенційні семи (включаючи прагматичні). Однак потенційні семи не є обов'язковими та регулярними, а залежать від сполучення прикметника з іменником певного класу, відповідно, модифікуючи значення останнього, відбувається варіювання в семному складі самого прикметника. У свою чергу, у такий спосіб підкреслюється необхідність пошуку ефективних інструментів моделювання контекстуального значення прикметника, що надає актуальності цій статті. Мета цієї розвідки полягає у пошуку моделі, яка дозволяє враховувати прагматизацію значення прикметника під час його синонімізації.

Поставлена мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) розглянути особливості семантики прикметників в аспекті їхньої контекстуальної синонімізації; 2) простежити зв'язок між лінгвістичною інформацією і особливостями її кодування з урахуванням логіко-семіотичних зв'язків між контекстуальними синонімами та іншими елементами тексту; 3) встановити закономірності між логічним і семантичним аналізом, що ляжуть до моделі прагматичного аспекту значення прикметника.

Прагматичний пласт лексичного значення розглядається як інформація другого порядку, додаткова [5, с. 10]. Прагматична інформація неоднорідна за своїм складом, до неї відносять такі типи: ціннісно-прагматичні орієнтири, оцінку [8, с. 20]; суб'єктивно-оцінну, емоційну та естетичну інформацію [1, с. 103]; додаткову інформацію про умови і учасників комунікації [2, с. 52]; ставлення мовця до предмета, ставлення мовця до адресата, інформація про прагматичні функції лексеми [17, с. 24]. Однакова прагматична спрямованість означає, що контекстуальні синоніми залежать від умов, цілей і особливостей перебігу комунікації.

Частині повідомлення, що пов'язана з умовами комунікації в структурі слова, відповідає конотація, до якої входять емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний компоненти значення [1, с. 108]. Вважається, що показником конотативного компонента, окрім вищенаведеного, є образність [13, с. 129].

Говорячи про структуру конотативного макрокомпонента значення, В. Н. Телія висуває таку його ієрархію: конотація вбирає в себе інформацію, яка репрезентує стилістичну, емоційну та оцінну функції, які разом створюють зміст, що співвідноситься з поняттям експресивності. Дослідниця відзначає, що експресивність підготовлюється або внутрішньою формою слова, або екзотичним звучанням. При цьому внутрішня форма – асоціативно-образний мотив, уявлення, побудоване за принципом *tertium comparationis*, яке викликає відповідний образ на базі мовної мотивації [14, с. 12–13].

В обсязі конотації враховуються логічні, стилістичні, часові, просторові та культурні фактори [9, с. 20]. Конотація може міститися безпосередньо в значенні слова, а може виражатися за допомогою спеціальних засобів. В цьому випадку засобом вираження конотації є конотеми – конотовані морфеми або лексеми [18].

Вищенаведені характеристики підштовхують до такого визначення поняття «конотація»: семантичні асоціації або несуттєві, але стійкі ознаки поняття, що втілюють прийняту в певному мовному колективі оцінку відповідного предмета або факту дійсності й утворюють супутні лексичному значенню змістові елементи, що, в свою чергу, утворюють стереотип. В цьому випадку семантичні асоціації відображають культурні концепти та традиції, пов'язані зі словом [6, с. 92].

Таким чином, прагматичний аспект значення можна ототожнити з конотацією. Конотативний аспект значення (як і сигніфікативний) також складається з ознак, пов'язаний із умовами вживання лексеми та має асоціативну природу. Маркування конотації відбувається або безпосередньо в семантиці, або за допомогою конотем.

Відповідно, прикметники як клас означальних слів мають великий прагматичний потенціал. У своїй структурі прикметник має два принципово різних типи семем: такі, що відображають (1) власні й (2) невластні ознаки предмета. Якщо встановлення власної ознаки є до певної міри суб'єктивною (через різницю в точці відліку для різних людей), то оцінна характеристика є ще більш

суб'єктивною. В цьому й проявляється специфіка семантики прикметника [15, с. 73]. Саме з цих міркувань більш детальні класифікації прикметників, як, наприклад, Р. М. В. Діксона [16, с. 84–85], вбачаються малопродуктивними для аналізу прагматичного вживання прикметників.

Прикметник характеризується потенційною схильністю до привнесення в речення додаткової семантичної інформації [10, с. 10]. Для прикметників як класу слів характерна наявність суб'єктивно-оцінних значень і відповідних конотацій [4, с. 14]. Прикметники різної семантики при включенні в контекст входять в особливу структуру, яку можна назвати кваліфікативною. Кваліфікативна структура пов'язана із прагматичним аспектом висловлення, оскільки завжди мислить у собі присутність мовця [3, с. 34].

Таке зіставлення можливе тому, що мова діє за законами коверсаційної логіки, відображаючи закони буденного пізнання. Нелогічні висловлення, що побудовані за законами транспонованої логіки, зіставляються з розумними, доцільними й доцільними корелятами у формальній логіці. Нелогічні вирази в буденному дискурсі нормативні, а їхні «правильні» кореляти, навпаки, – ненормативні [11, с. 47]. Слова і висловлення допускають, як правило, небуквальне, тобто переносне трактування. І навпаки, буквальна інтерпретація сприймається як порушення правила. Обидві варіації несуть у собі прагматичний ефект [20].

Несуперечливість висловлювань «логічним знанням» та їхнє виведення із системи аксіом устанавлюється шляхом логічної обробки. Завданням семантичного аналізу є розуміння авторського (комунікативного) замислу, його виведення з текстового матеріалу та лексичне оформлення. При вирішенні завдання семантичної обробки текстів окреслюється принципова різниця не стільки в методах, скільки в цільовій установці: логічний апарат орієнтується на виведення та отримання нових знань, а семантичний аналіз націлений на здобуття готових знань та їхній перехресний аналіз. При цьому істинність або хибність отриманих конкретних знань не є метою семантичної обробки: пріоритетна мета постає в устанавленні смислових відношень між мовними елементами, що кодують знання. В цьому розумінні категорія смислу універсальніша за категорію істини, а всі методи семантичного аналізу спрямовані на формалізацію та обробку знань [12, с. 23, 26].

Прагматика прикметника виявляється шляхом порушення логіки сполучуваності. В процесі декодування тексту відбувається сприйняття лінгвістичної інформації і її пов'язування з логічною формою, а також зіставлення енциклопедичної та семантичної інформації. Невідповідність між цими видами інформації є індикатором включення прагматичного плану. Відповідно, декодування прагматики потребує від індивіда значних когнітивних зусиль.

У цьому аспекті погоджуємося із твердженням, що різниця когнітивного і прагматичного планів реалізується за рахунок прагматичної оцінки сфери

існування слів, за рахунок прагматичної переінтерпретації нейтралізованих відмінностей у когнітивному змісті імен та за рахунок прагматичної реінтерпретації прив'язного компонента когнітивного значення імен [7, с. 396].

Саме щодо прикметника такий хід дає нетривіальний результат: прикметники позначають певні ознаки іменника і, сполучаючись із різними класами іменників, дають різну модифікацію та переходять до різних розрядів. Наприклад, у групі «*jene alten, weisen, würdigen Kirchenväter*» [19, с. 1545], де лексема «*alt*» відсилає, окрім позначення віку, до моральних якостей. Тобто прикметник із розряду еталонного/емпіричного переходить до розряду оцінного. Відзначимо, що така транспозиція елементів можлива лише за контекстної підтримки, оскільки рівнозначно можлива реалізація як прямого значення, так і переносного, в тому числі іронії.

Перспективою є розгляд інструментів, які дозволяють з максимальною вірогідністю конструювати значення контекстуальних синонімів-прикметників та механізмів їхньої синонімізації, способи наглядного і несуперечливого представлення необхідної інформації, а також дослідження розподілу інформаційного навантаження контекстуальних синонімів та їхньої участі у створенні авторських смислів.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) : [учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И. В. Арнольд. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Беляевская Е. Г. Семантика слова : [учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Е. Г. Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
3. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
5. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. – Харьков : Харк. гос. ун-т, 1989. – 94 с.
6. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебник] / И. М. Кобозева. – [изд. 4-е]. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 352 с.
7. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – [2-е изд., доп. и испр.]. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 819 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
9. Оніщенко Н. А. Стилiстичнi та семантичнi характеристики конотативної системи сучасної нiмецької фразеології : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.02.04 / Оніщенко Наталія Анатоліївна. – Х., 2003. – 245 с.
10. Постникова С. В. Разряды прилагательных в современном немецком языке : автореф. дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. В. Постникова. – СПб., 1992. – 34 с.
11. Правикова Л. В. Релевантность как когнитивная и лингвистическая категория / Л. В. Правикова // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования : сб. науч. тр. / [под ред. Л. А. Манерко]. – Рязань : Ряз. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина, 2002. – С. 45–54.

12. *Святогор Л. А.* Два подхода к обработке естественно языковых текстов / Л. А. Святогор, В. П. Гладун // *Natural and Artificial Intelligence* / [ed. Krassimir Markov, Vitalii Velychko, Oleksy Voloshin]. – Sofia, Bulgaria : ИТНЕА, 2010. – С. 23–32.

13. *Синельникова И. И.* Репрезентация элементов концепта «эмоция» во французском языке / И. И. Синельникова // *Когнітивно-прагматичні дослідження мов професійного спілкування : міжнар. наук. конф., 23 вересня 2006 р. : тези доп.* – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – С. 125–130.

14. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

15. *Шрамм А. Н.* Очерки по семантике качественных прилагательных: (на мат. современного русского языка) / А. Н. Шрамм. – Л. : ЛГУ, 1979. – 134 с.

16. *Dixon R. M. W.* *A Semantic Approach to English Grammar* / R. M. W. Dixon. – London : Oxford University Press, 2005. – XVI, 543 p.

17. *Fetzer A.* Pragmatic as linguistic concept / A. Fetzer // *Vol. 1. Foundations of Pragmatics* / [edited by Wolfram Bublitz, Neal R. Norrick]. – Berlin ; Boston, Mass. : Mouton De Gruyter, 2011. – xiii, 710 p.

18. *Gowerdowskij W.* *Affixale Konnotation im Deutschen und im Russischen: Vergleichende Typologie* / W. Gowerdowskij. – Aachen : Shaker, 2002. – 176 S. – (Ukrainische Beiträge zur Germanistik; Bd. 4).

19. Kurt Tucholsky: Werke, Briefe, Materialien [Elektronische Ressource] / [M. Gerold-Tucholsky, F. Raddatz, R. Links, M. Hepp]. – Digitale Bibliothek, Band 15. – Berlin : Directmedia, 1999. – 12733 S. – 1 CD-ROM; 12 cm. – Titel auf dem Behältnis.

20. *Sperber D.* *Meaning and Relevance* / Dan Sperber, Deirde Wilson. – Cambridge ; New York ; Melbourne ; Madrid ; Cape Town ; Singapore ; São Paulo ; Delhi : Cambridge University Press, 2012. – XIV, 396 p.